

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme

Dağıtım: Genel
22 Mayıs 2014
Özgün Dili: İngilizce

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite**On birinci oturum**

31 Mart–11 Nisan 2014

Genel yorum No. 2 (2014)**9. Madde: Erişilebilirlik****I. Giriş**

1. Erişilebilirlik, engelli bireylerin bağımsız olarak yaşamaları ve topluma tam ve eşit olarak katılmaları için bir önkoşuldur. Fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil bilgi ve iletişime ve kamuya açık diğer tesis ve hizmetlere erişimleri olmaksızın engelli bireyler içinde buldukları topluma katılımında eşit fırsatlara sahip olamazlar. Erişilebilirliğin, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin dayandığı ilkelerden (Mad. 3(f)) biri olması tesadüf değildir. Tarihsel açıdan bakıldığında engelli bireyler hareketi, engelli bireyler için fiziksel çevre ve toplu taşımaya erişimin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 13. maddesi ve Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 12. maddesi kapsamında teminat altına alınan hareket özgürlüğü için bir önkoşul olduğunu ileri sürmektedir. Benzer biçimde bilgiye ve iletişime erişim, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesi ve Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 19. Maddesinin 2. paragrafı kapsamında teminat altına alınan düşünce ve ifade özgürlüğü için bir önkoşul olarak görülmektedir.

2. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 25 (c) maddesi, her yurttaşın kendi ülkesinde kamu hizmetlerine, genel eşitlik temelinde, erişim hakkını yüceltmektedir. Bu maddenin hükümleri, erişim hakkının temel insan hakları antlaşmalarına dahil edilmesi için bir temel oluşturabilir.

3. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Uluslararası Sözleşme, ulaşım, oteller, restoranlar, kafeler, tiyatrolar ve parklar benzeri kamunun geneli tarafından kullanılması amacıyla tasarlanan tüm yer ve hizmetlere erişim hakkını (Mad. 5 (f)) herkes için teminat altına almaktadır. Bu nedenle, erişim hakkını müstakil bir hak olarak değerlendirme konusunda uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde bir emsal oluşturulmuştur. Kuşkusuz farklı ırk ya da etnik grupların üyeleri için kamuya açık yer ve hizmetlere serbest erişimin önündeki engeller, önyargıya dayalı tutumların ve fiziksel olarak erişilebilir mekanlara erişimi engellemede güç kullanmaya hazır olunmasının sonucudur. Ancak engelli bireyler, binaların girişlerindeki basamaklar, çok katlı binalarda asansör bulunmaması ve erişilebilir formatta bilgi sağlanması benzeri teknik ve çevresel – çoğu zaman insan yapısı çevreye ait – engeller ile karşılaşmaktadır. İnsan yapısı çevre, her zaman toplumsal ve kültürel gelişme kadar geleneklerle de ilişkilidir; bu açıdan tamamen toplumun denetimi altındadır. Bu türden yapay engeller, sıklıkla, engelli bireylerin toplumun geneli tarafından kullanılması tasarlanan yerlere ve hizmetlere erişimini bilinçli bir biçimde engellenmesi iradesinden çok bilgi ve teknik bilgi birikimi eksikliğinin sonucudur. Engelli bireylerin daha rahat erişimlerini sağlayacak politikaların uygulanmasına geçilmesi için, damgalama ve ayrımcılıkla mücadele etmek üzere sürekli eğitim çabaları, bilinç artırma ve iletişim yolu ile engelli bireylere karşı tutumların değiştirilmesi gerekmektedir.

4. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Uluslararası Sözleşme, erişim hakkını açık bir biçimde uluslararası insan hakları hukukunun bir parçası olarak ortaya koymaktadır. Erişilebilirlik, erişim hakkının toplumsal boyutunun engelliliğe özgü yeniden doğrulanması olarak görülmelidir. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, erişilebilirliği, başlıca

ilkelerinden biri, yani engelli bireylerin medeni, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarının etkili ve eşit olarak yaşama geçirilmesinin önemli bir önkoşulu olarak görmektedir. Erişilebilirlik yalnızca eşitlik ve ayrımcılık yapmama bağlamında değerlendirilmemeli, aynı zamanda topluma yatırım yapmanın bir yolu ve sürdürülebilir kalkınma gündeminin ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir.

5. Farklı insanlar ve örgütler bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) ne anlama geldiği konusunda farklı anlayışlara sahip olsa da, genel olarak BİT'in her tür bilgi ve iletişim cihazı ya da uygulaması ve bunun içeriğini kapsayan genel bir terim olduğu kabul görmektedir. Bu tanım; radyo, televizyon, uydu, cep telefonları, sabit hatlar, bilgisayarlar, ağ donanım ve yazılımları gibi geniş bir yelpazede erişim teknolojilerini içinde barındırmaktadır. BİT'in önemi, özellikle de engelli bireyler gibi az hizmet ulaştırılan ve dışlanan nüfus grupları için, geniş bir hizmet yelpazesine açılması, mevcut hizmetleri dönüştürmesi ve bilgi ve malumata erişim için daha büyük bir talep yaratması kapasitesinde bulunmaktadır. Uluslararası Telekomünikasyon Düzenlemeleri'nin (2012'de Dubai'de kabul edilmiştir) 12. maddesi, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin (ITU) ilgili tavsiyelerini dikkate alarak engelli bireylerin uluslararası telekomünikasyon hizmetlerine erişim hakkını yüceltmektedir. Söz konusu maddenin hükümleri, Taraf Devletlerin ulusal mevzuat çerçevelerinin güçlendirilmesi için bir temel oluşturabilir.

6. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, engelli bireyler hakkındaki 5 sayılı genel yorumunda (1994), Devletlerin, Engelli Bireyler için Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına yönelik Birleşmiş Milletler Standart Kuralları'nı¹ uygulama görevini hatırlatmaktadır. Standart Kurallar, engelli bireyler için fırsatların eşit hale getirilmesinde fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişimin erişilebilirliğinin önemini vurgulamaktadır. Bu kavram, fiziksel çevreye erişim ile bilgi ve iletişime erişimin Devletler için öncelikli eylem alanları olarak belirlendiği 5. kuralda geliştirilmektedir. Erişilebilirliğin önemi, aynı zamanda, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin elde edilebilir en yüksek sağlık standardına erişme

¹ Genel Kurul kararı 48/96, ek.

hakkına (para. 12) dair 14 sayılı genel yorumunda (2000) da görülebilir. Engelli çocukların haklarına dair 9 sayılı genel yorumunda (2006), Çocuk Hakları Komitesi, toplu taşımaya ve kamu binaları, alışveriş alanları ve rekreasyon tesisleri de dahil diğer tesislere fiziksel açıdan erişilememesinin engelli çocukların marjinalleştirilmesinde ve dışlanmasında önemli bir erken olduğunu ve bu durumun sağlık ve eğitimi de içeren hizmetlere erişimlerini (para. 39) önemli ölçüde tehlikeye attığını vurgulamaktadır. Erişilebilirliğin önemi, Çocuk Hakları Komitesi tarafından çocuğun dinlenme, serbest zaman, oyun, rekreasyon amaçlı etkinlikler, kültürel yaşam ve sanata erişim hakkına dair 17 sayılı genel yorumunda da tekrar edilmektedir.

7. Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından engellilik alanında çalışan yüzlerce profesyonelin etkin katılımı ve bu tarihe kadar gerçekleştirilen en kapsamlı danışma süreci çerçevesinde hazırlanarak 2011 yılında yayınlanan *World Report on Disability* (Dünya Engellilik Raporu) başlıklı raporun özeti engelli bireylerin genellikle insan yapısı çevre, ulaşım sistemleri ile bilgi ve iletişime erişemediğini vurgulamaktadır (s. 10). Engelli bireylerin, iş arama hakkı ya da sağlık hizmeti hakkı benzeri bazı temel haklarını erişilebilir ulaşım olanaklarının bulunmaması nedeniyle kullanmaları engellenmektedir. Erişilebilirlikle ilgili kanunların uygulanma düzeyi çoğu ülkede çok düşüktür ve engelli bireyler sıklıkla bilgi ve iletişimin erişilebilir olmamasından dolayı ifade özgürlüğü haklarından mahrum edilmektedir. Sağır bireylere işaret dilinde çevirinin sağlandığı ülkelerde bile nitelikli çevirmenlerin sayısı bu hizmete artan talebi karşılayamayacak kadar düşüktür ve çevirmenlerin müşterilerine bireysel olarak ulaşmak için seyahat etmek durumunda kalmaları hizmetlerini çok pahalı hale getirmektedir. Zihinsel ve psiko-sosyal engelleri bulunan bireyler kadar sağır-kör bireyler de, bilgi ve iletişime erişmeye çalıştıklarında, okuma kolaylığı sağlayan formatlarla yükselticili veya alternatif iletişim biçimlerinin bulunmaması nedeniyle engellemelerle karşılaşmaktadır. Bu bireyler ayrıca bu hizmetleri sunan çalışanların yeterli eğitiminin bulunmaması ve önyargıları nedeniyle hizmetlere erişim sağlamaya çalışırken engellerle karşılaşmaktadır.

8. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin İçermeci Bilgi ve İletişim Teknolojileri için

Küresel Girişim (Global Initiative for Inclusive Information and Communication Technologies) ile işbirliği içinde 2011 yılında yayınladığı *Making Television Accessible* (Televizyonu Erişilebilir Kılmak) adlı rapor bir tür engel ile yaşayan bir milyar insanın önemli bir kısmının televizyonun görsel-işitsel içeriğinden yararlanamadığının altını çizmektedir. Bunun nedeni, bu bireylerin söz konusu hizmetlere erişimi için gereken içerik, bilgi ve/veya cihazların erişilebilir olmamasıdır.

9. Erişilebilirlik, 2003 yılında Cenevre’de yapılan Bilgi Toplumu Dünya Zirvesi’nin ilk evresinden bu yana ana akım BİT çevreleri tarafından tanınmaktadır. Engellilik alanında çalışmalar yapan topluluk tarafından ileri sürülen ve geliştirilen kavram, zirvede kabul edilen İlkeler Bildirgesi’ne dahil edilmiştir; 25. paragrafta göre, “kalkınma için küresel bilginin paylaşılması ve güçlendirilmesi ekonomik, sosyal, siyasi, sağlıkla ilgili, eğitimsel ve bilimsel etkinlikler hakkında bilgiye hakkaniyetli erişimin önündeki engellerin kaldırılması ve evrensel tasarım ve yardımcı teknolojilerin kullanılması dahil kamusal alan bilgisine erişimin kolaylaştırılması yoluyla zenginleştirilebilir.”²

10. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite, bu genel yorumun kaleme alınmasından önce ilk raporların değerlendirilmesi sırasında Taraf Devletler ile gerçekleştirilen 10 ayrı etkileşimli diyalog toplantısının her birinde, erişilebilirliği en önemli konulardan biri olarak ele almıştır. Bu raporlar hakkındaki sonuç gözlemlerinin tamamı erişilebilirliğe ilişkin tavsiyeler içermektedir. Ortak zorluklardan biri erişilebilirlik standartlarının ve ilgili mevzuatın pratikte uygulanmasını sağlayacak yeterli bir izleme mekanizmasının bulunmaması olmuştur. Taraf Devletlerin bazılarında, izleme, etkili uygulamayı sağlayacak teknik bilgiye, insan kaynaklarına ve maddi kaynaklara sahip olmayan yerel makamların sorumluluğu idi. Başka bir ortak zorluk ise fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişime erişimi sağlama sürecinde ilgili paydaşlara eğitim verilmemesi ve engelli bireylerle onları temsil

² Bkz. 2003 yılında Cenevre’de yapılan Bilgi Toplumu Dünya Zirvesi’nin ilk evresinde kabul edilen “İlkeler Bildirgesi: Bilgi toplumunun inşası – Yeni binyılda küresel bir zorluk (Declaration of Principles: Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium)”, (WSIS-03/GENEVA/DOC/4-E), para. 25.

eden örgütlerin yeterli katılımının sağlanmaması idi.

11. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite, erişilebilirlik meselesini ayrıca içtihatlarında ele almıştır. *Nyusti ve Takács – Macaristan* dosyasında (Tebliğat No. 1/2010, 16 April 2013 tarihinde kabul edilen görüşler), Komite, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin 9. maddesi uyarınca kamuya açık olan ya da sağlanan tüm hizmetlerin erişilebilir olması gerektiği görüşündedir. Taraf Devletlere kör bireylerin bankamatik cihazlarına (ATM) erişimini sağlanması konusunda çağrıda bulunulmuştur. Diğer hususların yanı sıra, Komite Taraf Devletlerin “özel finans kurumları tarafından sunulan bankacılık hizmetlerinin görme engelli ve diğer türde engelli bireyler tarafından erişilebilirliği için asgari standartlar oluşturmasını; ... özel finans kurumlarının önceden erişilebilir olmayan bankacılık hizmetlerinin erişilebilir hale getirilmesi için gerçekleştireceği aşamalı değişiklik ve uyarlamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi için somut, uygulanabilir ve takvime bağlı kıstasları bulunan bir mevzuat çerçevesi hazırlamasını; ... ve yeni satın alınan tüm ATM cihazlarının ve diğer bankacılık hizmetlerinin engelli bireyler açısından tam anlamıyla erişilebilir olmasını sağlamasını” tavsiye etmiştir (Para. 10.2 (a)).

12. Bu teamüller ve erişilebilirliğin, engelli bireylerin topluma eşit ve tam olarak katılımının ve tüm insan hakları ve özgürlüklerini yaşama geçirmenin önemli bir önkoşulu olduğu dikkate alınarak, Komite, usul kuralları ve insan hakları antlaşmaları organlarının yerleşik uygulamaları doğrultusunda Sözleşmenin erişilebilirlik hakkındaki 9. maddesi hakkında genel bir yorumun kabul edilmesini gerekli görmektedir.

II. Normatif içerik

13. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin 9. maddesine göre, “Engelli kişilerin bağımsız olarak yaşayabilmeleri ve yaşamın bütün yönlerine tam olarak katılabilmeleri için Taraf Devletler, engelli kişilerin başkaları ile eşit olarak kentsel ve kırsal alanlarda kamuya açık olan veya sağlanan fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olmak üzere bilgi ve iletişime ve öteki tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için gerekli önlemleri alacaklardır.” Erişilebilirliğin fiziksel çevre, ulaşım, bilgi

ve iletişim ile hizmetleri kapsayacak biçimde tüm karmaşık yönleriyle birlikte ele alınması önemlidir. Odak noktası artık hukuki kişilik ve binalara, ulaşım altyapısına, taşıtlara, bilgi ve iletişime ya da hizmetlere sahip olanların kamu ya da özel doğası üzerine değildir. Mal, ürün ve hizmetlerin açık yada kamuya sağlanır nitelikte olması halinde, kamu ya da özel bir kuruluşa ait olması ve/veya bunlardan biri eliyle sağlanması dikkate alınmaksızın herkes için erişilebilir olmalıdır. Engelli bireyler, kamuya açık ya da kamuya sağlanan tüm mal, ürün ve hizmetlere etkili ve eşit erişimlerini sağlayacak ve onurlarını koruyacak biçimde eşit erişime sahip olmalıdır. Bu yaklaşım, ayrımcılık yasağından kaynaklanmaktadır; erişime izin verilmemesi failin kamu kuruluşu ya da özel kuruluş olmasına bakılmaksızın ayrımcı bir fiil olarak değerlendirilmelidir. Erişilebilirlik; engel türüne bakılmaksızın ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da diğer görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğumdan ya da başka nedenden kaynaklanan statü, hukuki ya da toplumsal statü, toplumsal cinsiyet veya yaş benzeri konularda ayırım gözetilmeksizin tüm engelli bireyler için sağlanmalıdır. Erişilebilirlikte, engelli bireyler için özellikle toplumsal cinsiyet ve yaş bakış açıları dikkate alınmalıdır.

14. Sözleşmenin 9. maddesi, erişilebilirliği açıkça engelli bireylerin bağımsız yaşamaları, topluma eşit ve tam olarak katılmaları ve tüm insan haklarını ve temel özgürlükleri diğerleri ile eşit olarak kısıtlamasız biçimde kullanmalarının önkoşulu olarak yüceltmektedir. 9. Maddenin, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin kamu hizmetlerine eşit erişim hakkı ile ilgili 25 (c) maddesi ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 5 (f) maddesi örneklerindeki gibi mevcut insan hakları sözleşmelerinde kökenleri bulunmaktadır. Bu iki temel insan hakları antlaşması benimsendiğinde, daha sonra dünyayı kökten değiştirecek olan internet henüz ortada yoktu. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, 21. yüzyılda BİT'e erişimi ele alan ilk insan hakları antlaşmasıdır ve engelli bireyler için bu anlamda yeni haklar yaratmamaktadır. Dahası, uluslararası hukukta eşitlik kavramı geçtiğimiz yıllarda değişmiştir; biçimsel eşitlikten tözsel eşitliğe kavramsal geçişinin gerçekleşmesi Taraf Devletlerin yükümlülükleri üzerinde de etki etmiştir. Devletlerin erişilebilirliği sağlama

yükümlülüğü, eşitlik haklarına saygı gösterme, bunları koruma ve yerine getirmeye dair yeni görevlerinin önemli bir parçasıdır. Erişilebilirlik, bu nedenle, engelliliğe dair bakış açısından erişim hakkı bağlamında düşünülmelidir. Engelli bireyler için erişim hakkı erişilebilirlik standartlarının katı biçimde uygulaması yoluyla sağlanmalıdır. Kamuya açık olan ya da sunulan mevcut nesnelere, tesislere, mal ve hizmetlere erişimin önündeki engeller, tam erişilebilirliği sağlamak amacıyla, sistematik biçimde aşamalı olarak ve, daha da önemlisi, sürekli izlenerek ortadan kaldırılmalıdır.

15. Evrensel tasarımın tüm yeni mal, ürün, tesisi teknoloji ve hizmetlere katı biçimde uygulanması; engelli bireyler dahil tüm olası müşterilerin sahip olduğu onur ve çeşitliliklerini tam anlamıyla dikkate alarak tam, eşit ve kısıtlamasız erişimlerini sağlamalıdır. Bu, belirli mekanların iç kısımlarında hareket edilebilmesi dahil, bireyin bir mekandan diğerine kısıtlamasız bir hareket zincirini gerçekleştirebilmesine katkı sağlayacaktır. Engelli bireyler ve diğer kullanıcılar, engelsiz sokaklarda hareket edebilecek, erişilebilir düşük zeminli taşıtlara binebilecek, bilgi ve iletişime erişebilecek ve gerektiğinde teknik yardım ve insan desteği kullanarak evrensel biçimde tasarlanmış binalara girerek içinde hareket edebilecektir. Evrensel tasarımın uygulanması teknik yardım ihtiyacını otomatik olarak ortadan kaldırmaz. İlk tasarım aşamasından itibaren bir binaya uygulanması inşaatın daha düşük maliyetli olmasını sağlar: binanın baştan erişilebilir olması çoğu zaman toplam inşaat maliyetini artırmaz ya da bazı durumlarda asgari bir artış söz konusu olur. Öte yandan, özellikle bazı tarihi binalarda, binanın erişilebilir olması için sonradan yapılacak uyarlamaların maliyeti çok yüksek olabilir. Evrensel tasarımın baştan uygulanması daha ekonomik olsa da, sonradan engellerin kaldırılmasının olası maliyeti erişilebilirliğin önündeki engellerin aşamalı olarak kaldırılması yükümlülüğünden kaçınmak için bir özür olarak kullanılamaz. BİT dahil bilgi ve iletişimin erişilebilirliği de baştan yapılmalıdır, çünkü internet ve BİT ile ilgili sonradan yapılan uyarlamalar maliyetleri artırabilmektedir. Bu nedenle tasarım ve üretimin en erken aşamalarından itibaren zorunlu BİT erişilebilirlik özelliklerinin dahil edilmesi daha ekonomik olacaktır.

16. Evrensel tasarım uygulaması toplumu yalnızca engelli bireyler için değil tüm insanlar için daha erişilebilir kılar. 9. Maddenin ayrıca Taraf Devletlere hem kentsel hem de kırsal alanlarda erişilebilirliği sağlama görevi vermesi de önem taşımaktadır. Her ne kadar, özellikle yoğun nüfuslu, kalabalık kentsel alanlarda insan yapısı çevre, ulaşım ve hizmetlerin yanı sıra daha da karmaşıklaşan bilgi ve iletişim hizmetleri söz konusu olduğunda geniş çaplı kentleşmede bazen engelli bireylerin erişimini önleyen yeni engeller ortaya çıkarabilse de, eldeki veriler erişilebilirliğin uzak ve az gelişmiş kırsal alanlara kıyasla daha büyük kentlerde genellikle daha iyi olduğunu göstermektedir. Gerek kentsel gerekse kırsal alanlarda, kamunun girebileceği ve kullanabileceği fiziksel çevrenin doğal ve tarihi kısımlarına da engelli bireyler için erişim sağlanmalıdır.

17. 9. Madde, 1. paragraf, Taraf Devletlerin diğerlerinin yanı sıra aşağıdakilere erişimi önündeki engel ve kısıtlamaları belirleme ve ortadan kaldırmasını gerektirmektedir:

(a) Binalar, yollar, ulaşım ile okullar, konutlar, sağlık tesisleri ve işyerleri dahil diğer kapalı ve açık mekan tesisler;

(b) Elektronik ve acil durum hizmetleri dahil bilgi, iletişim ve diğer hizmetler.

Yukarıda bahsedilen diğer kapalı ve açık mekan tesisler ise kolluk kurumlarını, mahkemeleri, cezaevlerini, sosyal kurumları, toplumsal etkileşim ve rekreasyon, kültürel, dini, siyasi ve sportif etkinlik alanları ile alışveriş mekanlarını kapsamalıdır. Diğer hizmetler ise posta, bankacılık, telekomünikasyon ve bilgi hizmetlerini içermelidir.

18. 9. Maddenin 2. paragrafı, Taraf Devletlerin kamuya açık olan ya da sağlanan tesis ve hizmetlerin erişilebilirliğini geliştirmek, yaygınlaştırmak ve uygulamasını izlemek için alınması gereken tedbirleri sıralamaktadır. Bu standartlar, engelli bireylerin hareket ve tabiiyet özgürlüğü (Mad. 18) çerçevesinde serbest hareket edebilirliği açısından karşılıklı işlerliğini sağlamak için diğer Taraf Devletlerin standartları ile uyumlu olmalıdır. Taraf Devletler ayrıca kamuya açık olan veya sağlanan tesisleri veya hizmetleri sunan özel kuruluşların, engelli kişilerin erişimine ilişkin bütün hususları dikkate almalarını sağlamak

için tedbir (Mad. 9, para. 2 (b)) almalıdır.

19. Erişilebilirliğin bulunmaması genellikle yetersiz bilinç ve teknik bilgiden kaynaklandığından, 9. madde Taraf Devletlerin engelli bireylerin erişimi hakkında tüm paydaşlara eğitim vermesini (para. 2 (c)) gerektirmektedir. 9. Madde ilgili paydaşları sıralama çabasına girmemektedir; ancak herhangi bir sınırlı listede bina ruhsatı veren yetkililer, yayın kurulları, BİT ruhsatı veren yetkililer, mühendisler, tasarımcılar, mimarlar, şehir plancıları, ulaşımdan sorumlu yetkililer, hizmet sunucuları, akademik topluluğun üyeleri ile engelli bireyler ve örgütleri bulunmalıdır. Eğitim yalnızca mal, hizmet ve ürünleri tasarlayanlara değil aynı zamanda bunları üretenlere de verilmelidir. Buna ek olarak, engelli bireylerin ürün geliştirmede doğrudan katılımının güçlendirilmesi mevcut ihtiyaçların anlaşılmasını ve erişilebilirlik testlerinin etkililiğini artıracaktır. Son olarak, bir binayı erişilebilir ya da değil kılanlar inşaat şantiyesindeki müteahhitlerdir. Erişilebilirlik standartlarının uygulanmasının sağlanması için tüm bu gruplar için yerinde eğitim ve izleme sistemlerinin kurulması önemlidir.

20. Binalarda ya da kamuya açık diğer yerlerde hareket ve yön bulma, yeterli işaretleme, erişilebilir bilgi ve iletişim ya da destek hizmeti olmadığında bazı engelli bireyler için zor olabilir. Bu nedenle 9. maddenin 2. paragrafında (d ve e), kamuya açık binalara ve öteki tesislere kolay okunabilir ve anlaşılabilir biçimde Braille (kabartma) alfabesi ile yazılmış levhalar konulması ve bu yerlere girişin kolaylaştırılması için rehberler, okuyucular ve profesyonel levha lisanı çevirmenleri dahil olmak üzere yardımcı kişi ve araçlar temin edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu türden işaretlemeler, erişilebilir bilgi ve iletişim ile destek hizmetleri olmaksızın, özellikle bilişsel güçsüzlük yaşayanlar başta olmak üzere, çoğu engelli birey için binaların içinde ya da arasında yön bulma ve hareket etme olanaksız hale gelebilir.

21. Bilgi ve iletişime erişim olmaksızın, engelli bireyler için düşünce ve ifade özgürlüğü ile birlikte çoğu diğer temel hak ve özgürlük ciddi ölçüde zarar görmekte ve kısıtlanmaktadır. Bu nedenle, Sözleşmenin 9. maddesinin 2. paragrafı (f ve g), zorunlu

erişilebilirlik standartlarının uygulanması yoluyla Taraf Devletlerin rehberler, okuyucular ve profesyonel levha lisanı çevirmenleri dahil olmak üzere yardımcı kişi ve araçların temin edilmesini teşvik etmesi (para. 2 (e)), engelli bireylerin bilgiye erişiminin sağlanması için bu kişilere başka uygun biçimdeki yardım ve destek sağlanmasını teşvik etmesi ve engelli bireylerin internet dahil olmak üzere yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmalarını teşvik etmesini sağlamaktadır. Bilgi ve iletişim, okunması kolay formatlarda ve yükselticili ya da diğer alternatif biçimlerde, bunları kullanan engelli bireylere sunulmalıdır.

22. Engelli bireylerin topluma tam ve eşit katılımını sağlamak için yeni teknolojiler kullanılabilir; ancak bunların erişilebilirliği sağlayan biçimde tasarlanmış ve üretilmiş olmaları gerekir. Yeni yatırım, araştırma ve üretim yeni engeller yaratmamalı ve eşitsizliği ortadan kaldırmaya katkıda bulunmalıdır. Bu nedenle, 9. maddenin 2 (h) paragrafı, Taraf Devletlere erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin, bunlardan asgari maliyetle yararlanılabilmesi için erken aşamada tasarlanmaları, geliştirilmeleri, üretilmeleri ve dağıtılmalarını teşvik etme görevi vermektedir. İşitme cihazı ya da endüksiyon halkası kullananlara yardımcı olmak için çevresel yardımcı sistemler dahil işitmeyi artıracak sistemlerin ve binaların acil olarak boşaltılması sırasında engelli bireylerin kullanımını kolaylaştıracak şekilde önceden donatımlı asansörlerin kullanılması, erişilebilirliği kolaylaştıran teknolojik ilerlemelerden sadece birkaçıdır.

23. Erişilebilirliğin, Sözleşmenin 19. maddesinde belirtildiği üzere engelli bireylerin bağımsız yaşaması ve topluma eşit ve tam olarak katılması için önkoşul olması nedeniyle, fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojilerine ve kamuya açık tesis ve hizmetlere erişime izin verilmemesi ayrımcılık bağlamında görülmelidir. “Engelli kişilere karşı ayrımcılık oluşturan mevcut yasalar, yönetmelikler, örf ve adetler ve uygulamalarda değişiklik yapılması veya yürürlükten kaldırılması için mevzuat dahil olmak üzere bütün gerekli önlemlerin alınması” (Mad. 4, para. 1 (b)) tüm Taraf Devletler için ana genel yükümlülüktür. “Taraf Devletler, engelli olma nedeniyle uygulanan her türlü ayrımcılığı yasaklamalı ve engelli kişilere, her türlü gerekçeye dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin

yasal koruma sağlanmasını teminat altına almalıdır” (Mad. 5, para. 2). “Taraf Devletler, eşitliğin teşvik edilmesi ve ayrımcılığa son verilmesi amacıyla makul imkanların sunulmasının sağlanmasına yönelik bütün gerekli adımları atmalıdır” (Mad. 5, para. 3).

24. Yeni tasarlanmış, inşa edilmiş ya da üretilmiş tüm nesne, altyapı, ürün ve hizmetlere erişimin sağlanması yükümlülüğü ile mevcut fiziksel çevre ve mevcut ulaşım, bilgi ve iletişim ile kamuya açık hizmetlere erişimin önündeki engellerin kaldırılması ve erişimin sağlanması yükümlülüğü arasında net bir ayırım yapılmalıdır. Taraf Devletlerin genel yükümlülüklerinden bir başkası ise “Engelli kişilerin özel gereksinimlerinin karşılanması, bunların bulunmaları ve kullanımlarının teşvik edilmesi ve standartlar ve kuralların geliştirilmesinde genel tasarımın teşvik edilmesi amacıyla işbu Sözleşmenin 2. Maddesinde tanımlanan ve mümkün olan asgari uyum ve en düşük maliyeti gerektirecek genel olarak tasarlanmış mallar, hizmetler, teçhizat ve tesislerin araştırılması ve geliştirilmesi veya bunların teşvik edilmesidir” (Mad. 4, para. 1 (f)). Tüm yeni nesne, altyapı, tesis, mal ve hizmetler evrensel tasarım ilkelerine göre engelli bireyler için tam olarak erişilebilir şekilde tasarlanmalıdır. Taraf Devletler, engelli bireylerin mevcut fiziksel çevre ve mevcut ulaşım, bilgi ve iletişim ile kamuya açık hizmetlere erişimlerini sağlamakla yükümlüdür. Ancak bu yükümlülük aşamalı olarak uygulanacağından, Taraf Devletler kesin takvimler oluşturmalı; ve mevcut engellerin ortadan kaldırılması için yeterli kaynak ayırmalıdır. Ayrıca, Taraf Devletler erişilebilirliği sağlamak için çeşitli yetkili makamların (bölgesel ve yerel olanlar dahil) ve kuruluşların (özel kuruluşlar dahil) görevlerini açık biçimde belirlemelidir. Taraf Devletler, erişilebilirliği sağlamak için etkili izleme mekanizmaları belirlemeli; ve erişilebilirlik standartlarını uygulamada başarısız olanlara karşı yaptırımları izlemelidir.

25. Erişilebilirlik gruplarla ilgilidir, öte yandan makul imkan bireylerle ilgilidir. Bu, erişilebilirlik sağlama görevinin *ex ante* (tahmin edilen) bir görev olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle, Taraf Devletler bir yere girilmesi ya da hizmetin kullanılmasına dair bireysel bir talep almadan erişilebilirliği sağlama görevine sahiptir. Taraf Devletlerin, engelli bireylerin örgütleri ile istişare içinde kabul edilen erişilebilirlik standartlarını belirlemesi gerekmekte ve bu standartlar hizmet sunucular, müteahhitler ve ilgili diğer

paydaşlar için ayrı ayrı belirlenmelidir. Erişilebilirlik standartları kapsamlı ve standart şekilde olmalıdır. Erişilebilirlik standartları geliştirilirken dikkate alınmayan nadir engelleri bulunan bireyler ya da erişilebilirliği sağlamak için sunulan yaklaşım, yöntem ya da araçları kullanmayan bireyler (örneğin Braille alfabesini okumayanlar) söz konusu olduğunda, erişilebilirlik standartlarının uygulanması dahi bu kişilerin erişimini sağlamak için yeterli olmayabilir. Böyle durumlarda, makul imkan devreye girebilir. Sözleşme uyarınca, Taraf Devletlerin engelli bireyler için aşamalı olarak erişimi sağlamaktan kaçınmak için tasarruf tedbirlerini bir mazeret olarak kullanmalarına izin verilmemektedir. Erişilebilirliği sağlama yükümlülüğü *koşulsuzdur*, yani erişilebilirliği sağlamakla yükümlü varlık engelli bireylere erişim sağlama yüküne göndermede bulunarak bunu yerine getirmemenin mazeretini öne süremez. Makul imkan görevi, bunun aksine, ancak uygulamanın aşırı yük oluşturmaması halinde söz konusudur.

26. Makul imkan sağlama görevi *ex nunc* (söz konusu andan itibaren doğan) bir görevdir, yani bir işyeri ya da okul benzeri belirli bir durumda engelli bir bireyin belirli bir bağlamda haklarını eşit olarak kullanması için ihtiyaç duyduğu andan itibaren uygulanabilir hale gelir. Burada, erişilebilirlik standartları bir gösterge olabilir ancak katı kurallar olarak değerlendirilmemelidir. Makul imkan, engelli bir bireyin belirli bir durumda erişilebilirliğini sağlama aracı olarak kullanılabilir. Makul imkan; bireyin onur, özerklik ve tercihlerini dikkate alarak ayrımcılık yasağının ya da eşitliğin sağlanması anlamında bireysel adaleti elde etmeyi amaçlar. Bu nedenle, nadir görülen bir engeli bulunan bir birey, herhangi bir erişilebilirlik standardı kapsamına girmeyen bir imkan isteyebilir.

III. Taraf Devletlerin yükümlülükleri

27. Fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişim ile kamuya açık hizmetlere erişimin sağlanması, engelli bireylerin çeşitli medeni ve siyasi haklarını etkili kullanmaları için genellikle bir ön koşul olsa da, Taraf Devletler erişimi gerektiğinde aşamalı uygulamayla ya da uluslararası işbirliğine başvurarak sağlayabilir. Ortadan kaldırılması gereken engel ve kısıtların belirleneceği durum analizi etkili biçimde ve kısa ila orta vadeli bir çerçevede yürütülebilir.

Engeller sürekli ve sistematik olarak, aşamalı olsa da istikrarlı bir biçimde kaldırılmalıdır.

28. Taraf Devletler ulusal standartları benimseme, yayınlama ve izleme yükümlülüğündedir. Konuyla ilgili herhangi bir mevzuatın bulunmaması halinde, uygun bir hukuki çerçevenin benimsenmesi ilk adımdır. Taraf Devletler erişilebilirliğe dair kanunları kapsamlı bir şekilde gözden geçirmeli ve bu sayede mevzuat ve uygulamadaki boşlukları tespit etmeli, izlemeli ve ele almalıdır. Engellilik ile ilgili kanunlar genellikle erişilebilirlik tanımlarına BİT erişimini dahil etmemekte ve satın alma, istihdam ve eğitim gibi alanlarda ayrımcı olmayan erişimle ilgili engelli hakları düzenlemeleri BİT ve modern toplum için önem taşıyan ve BİT yoluyla sunulan çok sayıda mal ve hizmeti ele almamaktadır. Bu kanun ve yönetmeliklerin gözden geçirilmesi ve benimsenmesinin engelli bireyler ve örgütleri ile (Mad. 4, para. 3) olduğu kadar akademik topluluğun üyeleri ve mimar, şehir planı, mühendis ve tasarımcı örgütleri dahil diğer ilgili paydaşlarla da yakın işbirliği içinde yürütülmesi önemlidir. Mevzuat, Sözleşme uyarınca (Mad. 4, para. 1 (f)) evrensel tasarım ilkesini içermeli ve buna dayalı olmalıdır. Erişilebilirlik standartların zorunlu uygulanmasını ve bunlara uymayanlar için para cezalarını da içeren yaptırımları kapsamalıdır.

29. İnşaat ve planlama kanunlarında fiziksel çevre, kamuya açık hava, demiryolu, karayolu ve deniz yolu kanunlarında ulaşım, bilgi ve iletişim ve kamuya açık hizmetler benzeri alanlarda erişilebilir olması gereken çeşitli alanları belirleyen erişilebilirlik standartlarının ana akım haline getirilmesi yararlıdır. Ancak erişilebilirlik, engelliliğe dayalı ayrımcılığın yasaklanması bağlamında eşit fırsatlar, eşitlik ve katılım hakkında genel ve özel kanunlarda kapsamalıdır. Erişime izin verilmemesi açık bir biçimde yasaklanan bir ayrımcılık olarak tanımlanmalıdır. Fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişim ile kamuya açık hizmetlere erişimine izin verilmeyen engelli bireyler hukuki yollara başvurabilmelidir. Erişilebilirlik standartları belirlenirken, Taraf Devletler engelli bireylerin çeşitliliğini dikkate almalıdır, ve erişilebilirlik her yaş, toplumsal cinsiyet ve engellilik türünden bireylere sağlanmalıdır. Erişilebilirliğin sağlanmasında engelli bireylerin çeşitliliğini kapsama görevinin bir kısmı; bazı engelli bireylerin tam erişimden yararlanmak için insan ya da hayvan desteğine (kişisel

yardımcı, işaret dili çevirisi, dokunma yoluyla işaret dili çevirisi ya da rehber köpekler benzeri) ihtiyaç duyacağının anlaşılmasıdır. Örneğin, rehber köpeklerin belirli bir binaya ya da açık alana girişine izin verilmemesinin, yasaklanmış olan engelliliğe dayalı ayrımcılık olacağı öngörülmelidir.

30. Kamu ve özel kuruluşların sağladığı farklı hizmetlerin farklı türden engelleri bulunan bireylerce erişilebilirliği için asgari standartların oluşturulması gereklidir. BİT ile ilgili yeni bir standart geliştirileceğinde, ITU-T tavsiyesi olan Standardizasyon Etkinlikleri için Telekomünikasyon Erişilebilirlik Kontrol Listesi 2006 (Telecommunications Accessibility Checklist for standardization activities, 2006) ve Engelli Bireyler ve Yaşlılar için Telekomünikasyon Erişilebilirlik Rehberleri (Telecommunications accessibility guidelines for older persons F.790) gibi referans araçları ana akım haline getirilmelidir. Bu sayede standartların geliştirilmesinde evrensel tasarımın genelleşmesi sağlanacaktır. Taraf Devletler, önceden erişilebilir olmayan hizmetlerin erişilebilir hale getirilmesi için özel kişilikler tarafından aşamalı olarak yapılan değişiklik ve ayarlama çalışmalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi için belirli, yasal olarak uygulatılabilir, takvime bağlı kıstasların bulunduğu bir mevzuat çerçevesi oluşturmalıdır. Taraf Devletler, ayrıca yeni satın alınan tüm mal ve hizmetlerin engelli bireyler için tam erişilebilir olmasını sağlamalıdır. Sözleşmenin 4. maddesinin 3. paragrafı uyarınca asgari standartlar engelli bireyler ve onları temsil eden örgütler ile yakın işbirliği içinde hazırlanmalıdır. Standartlar ayrıca Sözleşmenin 32. maddesi uyarınca diğer Taraf Devletler ve uluslararası örgüt ve kuruluşlarla uluslararası işbirliği içinde de geliştirilebilir. Taraf Devletlerin, uluslararası telekomünikasyon ve BİT standartlarının geliştirilmesinde erişilebilirliği ana akımlaştırma ile sanayi ve hükümetlerin engelli bireylerin BİT erişiminin artırılması ihtiyacının farkına varmaları konusunda etkin çalışmalar yürüten ITU'nun radyokomünikasyon, standardizasyon ve kalkınma alt birimlerindeki çalışma gruplarına da katılması teşvik edilmektedir. Bu türden bir işbirliği farklı yerlerdeki mal ve hizmetlerin birbirine uyumlu işlemesi konusundaki uluslararası standartların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için yararlı olabilir. İletişimle ilgili hizmetler alanında, Taraf Devletler kişisel yardım, işaret dili çevirisi ve dokunma yoluyla

bilgi verme benzeri görece yeni hizmet türlerinin standartlaşmasını amaçlayarak belirli asgari nitelikleri taşımalarını sağlamalıdır.

31. Erişilebilirlik mevzuatlarını gözden geçirirken, Taraf Devletler kanunlarını engellilik temelinde ayrımcılığı yasaklamak üzere ele almalı ve gerektiğinde değiştirmelidir. En azından, erişilebilirliğin bulunmamasının engelli bireylerin kamuya açık bir tesis ya da hizmete erişmesine engel olduğu aşağıdaki durumlar engelliğe dayalı ayrımcılık olarak yasaklanmalıdır:

(a) Hizmet ya da tesisin ilgili erişilebilirlik standartlarının yürürlüğe girmesinden sonra oluşturulması/kurulması halinde;

(b) Tesis ya da hizmete erişimin (ortaya çıktıktan sonra) makul imkan yolu ile sağlanabileceği durumlarda.

32. Erişilebilirlik mevzuatını değerlendirmeleri sırasında, Taraf Devletler ayrıca kamu ihale usullerinin erişilebilirlik gereklerini içermesi için kamu ihale mevzuatlarını da gözden geçirmelidir. Kamu fonlarının erişilebilir olmayan hizmet ya da tesislerin kaçınılmaz olarak neden olacağı eşitsizliği yaratması ya da artırması için kullanılması kabul edilemez. engelli bireyler için erişilebilirliği ve *de facto* eşitliği sağlamak üzere, kamu ihaleleri Sözleşmenin 5. maddesinin 4. paragrafında yer alan hükümler uyarınca olumsuz eylem (pozitif ayrımcılık) için kullanılmalıdır.

33. Taraf Devletler erişilebilirlik önündeki engelleri belirlemek, son tarihlerin belirlendiği takvimleri hazırlamak ve engelleri ortadan kaldırmak için gereken insan ve maddi kaynakları sağlamak için eylem planları ve stratejiler belirlemelidir. Bir kez kabul edildikten sonra, bu türden eylem planları ve stratejiler katı biçimde uygulanmalıdır. Taraf Devletler ayrıca erişilebilirliği sağlamak için izleme mekanizmalarını güçlendirmeli ve erişilebilirliğin önündeki engelleri kaldırmak ve izleme personelinin eğitimi için yeterli fon sağlamaya devam etmelidir. Erişilebilirlik standartları genellikle yerelde uygulandığından, standartların uygulamasını izlemeden sorumlu yerel yetkililerin sürekli olarak

kapasitelerinin artırılması büyük önem taşımaktadır. Taraf Devletler, etkili bir izleme çerçevesi geliştirme ve etkili izleme organlarının plan, strateji ve standardizasyonun uygulanmasını ve yasal olarak yerine getirilmesini sağlamak için yeterli kapasite ve uygun yetkilerle donatılması yükümlülüğü altındadır.

IV. Sözleşmenin diğer maddeleri ile ilişkisi

34. Taraf Devletlerin engelli bireylerin fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişim ile kamuya açık hizmetlere erişimini sağlama görevi ayrımcılık yapılmaması ve eşitlik bakış açılarından değerlendirilmelidir. Fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişim ile kamuya açık hizmetlere erişime izin verilmemesi Sözleşmenin 5. maddesi tarafından yasaklanan bir engelliliğe dayalı ayrımcılık fiilini oluşturur. Erişilebilirliğin *pro futuro* (gelecek dikkate alınarak) sağlanması evrensel olarak tasarlanan mal, hizmet, ekipman ve tesislerin geliştirilmesine dair genel yükümlülüğün yerine getirilmesi (Mad. 4, para. 1 (f)) bağlamında değerlendirilmelidir.

35. Bilinç artırılması, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin etkili olarak uygulanmasının önkoşullarından biridir. Erişilebilirlik, sıklıkla dar anlamıyla insan yapısı çevreye erişilebilirlik olarak ele alındığından (ki bu unsur da önemlidir, ancak engelli bireyler için erişimin yalnızca bir boyutunu ele alır), Taraf Devletler sistematik ve sürekli olarak diğer tüm ilgili paydaşlar arasında erişilebilirlik hakkında bilinç artırmaya çaba göstermelidir. Erişilebilirliğin, fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişim ile kamuya açık hizmetlere erişimi sağlayan kapsayıcı doğası ele alınmalıdır. Bilinç artırmada, ayrıca, erişilebilirlik standartlarının izlenmesi görevinin kamu ve özel sektör için eşit olarak geçerli olduğu vurgulanmalıdır. Evrensel tasarımın uygulanması ve en erken aşamalardan itibaren tasarım ve inşanın erişilebilir yapılmasının maliyet etkin ve ekonomik olduğu düşüncesi yaygınlaştırılmalıdır. Bilinç artırma engelli bireyler, onları temsil eden örgütler ve teknik uzmanlar işbirliği ile yürütülmelidir. Erişilebilirlik standartlarının uygulanması ve izlenmesinde kapasite geliştirmeye özel önem verilmelidir. Medya, yalnızca engelli bireyler için olan hizmet ve programların erişilebilirliğini dikkate almamalı; aynı zamanda

erişilebilirliğin tanıtılması ve bilinç artırmaya katkıda bulunması konusunda da etkin rol almalıdır.

36. Fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişim ile kamuya açık hizmetlere erişimin sağlanması, Sözleşmede yer alan hakların çoğunun tam olarak yaşama geçirilmesi için önemli bir önkoşuldur. Tehlike, doğal afet ve silahlı çatışma durumlarında, acil hizmetler engelli bireyler için erişilebilir olmalıdır, yoksa yaşamları ve refahlarını korumak olanaklı olmayacaktır (Mad. 11). Erişilebilirlik afet sonrası yeniden inşa çabalarında da öncelikli olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle, afet riski azaltımı erişilebilir ve engelliliği içermeci olmalıdır.

37. Kolluk ve yargı birimlerinin bulunduğu binalar fiziksel olarak erişilebilir olmazsa ya da sağladıkları hizmet, bilgi ve iletişim engelli bireylerin erişimine uygun olmazsa, adalete etkili erişim söz konusu olmaz (Mad. 13). Güvenli evler, destek hizmetleri ve usullerinin tamamı, başta kadın ve çocuklar olmak üzere, engelli bireylerin şiddet, istismar ve tacizden etkili biçimde korunması için erişilebilir olmalıdır (Mad. 16). Erişilebilir çevre, ulaşım, bilgi ve iletişim ile hizmetler engelli bireylerin yaşadıkları topluma dahil olmaları ve bağımsız bir yaşam sürmeleri için bir önkoşuldur (Mad. 19).

38. 9. ve 21. Maddeler bilgi ve iletişim konularında kesişmektedir. 21. Maddeye göre Taraf Devletler, “engelli kişilerin, ... başkaları ile eşit biçimde ve seçtikleri her türlü iletişim yöntemi yoluyla bilgi ve fikirleri araştırma, alma ve açıklama hürriyeti dahil olmak üzere görüş ve ifade özgürlüğü hakkını kullanabilmeleri için gerekli bütün önlemleri alacaklardır”. Maddenin geri kalan kısmında ayrıntılı olarak bilgi ve iletişimin erişilebilirliğinin uygulamada nasıl sağlanabileceği açıklanmaktadır. Buna göre Taraf Devletler, “kamuoyuna yönelik olan bilgileri, farklı engellilik türlerine uygun erişilebilir biçimler ve teknolojiler kullanarak zamanında ve ilave masraf gerektirmeden engelli kişiler için” sağlamalıdır (Mad. 21 (a)). Ayrıca, “Engelli kişilerle resmi yazışmalar ve iletişimde işarete dayalı lisanların, Braille alfabesinin, yükseltici ve alternatif iletişimin ve kendi seçecekleri bütün öteki yararlanılabilir araçlar, tarzlar ve biçimlerin kabul edilmesi ve

kullanımlarının kolaylaştırılması” öngörülmektedir” (Mad. 21 (b)). İnternet dahil olmak üzere kamuya hizmet veren özel kuruluşların engelli kişiler tarafından erişilebilir ve kullanılabilir biçimde bilgi ve hizmet sağlamaya teşvik edilmeleri (Mad. 21 (c)) ve internet üzerinden bilgi sağlayanlar dahil kitle haberleşme kuruluşlarının, sağladıkları hizmetlerden engelli kişilerin de yararlanmalarını sağlamaya teşvik edilmeleri (Mad. 21 (d)) gerekmektedir. 21. Madde, aynı zamanda, Taraf Devletlerin Sözleşmenin 24., 27., 29. ve 30. maddeleri uyarınca da işarete dayalı lisansları kabul etmesini ve kullanımlarını teşvik etmesini gerektirmektedir.

39. Okullara erişilebilir ulaşım, erişilebilir okul binaları ile erişilebilir bilgi ve iletişim olmaksızın , engelli bireyler eğitim hakkını (Sözleşmenin 24. maddesi) kullanma fırsatına sahip olmayacaktır. Bu nedenle okullar, Sözleşmenin 9. maddesinin 1(a) paragrafında açıkça belirtildiği üzere, erişilebilir olmalıdır. Ne var ki, içermeci eğitim sürecinin tamamı erişilebilir olmalı; yani yalnızca binalar değil, aynı zamanda çevre ve FM yardımcı sistemleri dahil tüm bilgi ve iletişim, destek hizmetleri ve makul imkanlar erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirliği artırmak için, eğitim ve okul müfredatının içeriği de, kör, sağır veya kör-sağır öğrencilerin kullandığı uygun diller, yöntemler ve iletişim araçlarına özel önem verilerek, işaret dili, Braille, alternatif yazı ile yükseltici ve alternatif iletişim ve yönlendirme sağlayan yöntem, araç ve formatlarla (Mad. 24, para. 3 (a)) sağlanmalı ve bunlar yaygınlaştırılmalıdır. Öğretim yöntem ve araçları erişilebilir olmalı ve erişilebilir çevrelerde yürütülmelidir. Engelli öğrencilerin tüm çevresi, içermeyi kolaylaştıracak şekilde tasarlanmalı ve eğitim süreçlerinin tamamında eşitlikleri teminat altına alınmalıdır. Sözleşmenin 24. maddesinin tam olarak uygulanması, diğer temel insan hakları belgelerinin yanı sıra Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesi'nin hükümleri ile birlikte ele alınmalıdır.

40. Sağlık ve toplumsal koruma, bu hizmetlerin verildiği tesislere erişim olmaksızın engelli bireyler için ulaşılmaz kalacaktır. Sağlık ve toplumsal koruma hizmetlerinin verildiği binalar erişilebilir olsa da, erişilebilir ulaşım olmadan, engelli bireyler bu hizmetlerin verildiği yerlere yolculuk yapamamaktadır. Sağlık hizmetlerinin verilmesi ile ilgili tüm

bilgi ve iletişim işaret dili, Braille, erişilebilir elektronik formatlar, alternatif yazı ile yükseltici ve alternatif iletişim yöntemleri, araçları ve formatları ile sağlanmalıdır. Jinekoloji ve kadın doğum hizmetleri dahil, özellikle engelli kadın ve kızlar için üreme sağlık hizmetleri başta olmak üzere, sağlık hizmetlerinin sunulmasında erişilebilirliğin toplumsal cinsiyet boyutunun da dikkate alınması özel önem taşımaktadır.

41. İşyerinin erişilebilir olmaması halinde, engelli bireyler Sözleşmenin 27. maddesinde bahsedilen şekilde çalışma ve istihdam haklarını etkili olarak kullanamazlar. Bu nedenle işyerleri 9. maddenin 1 (a) paragrafında açıkça belirtildiği üzere erişilebilir olmalıdır. İşyerinin uyumlandırılmasının reddedilmesi, engelliliğe dayalı ayrımcılığa işaret eden yasaklanmış bir fiildir. İşyerinin fiziksel erişilebilirliğinin yanı sıra, engelli bireylerin işyerlerine gitmek için erişilebilir ulaşım ve destek hizmetlerine ihtiyacı bulunmaktadır. İşle ilgili tüm bilgiler, iş ilanları, seçim süreçleri ve işyerindeki iletişim; işaret dili, Braille, erişilebilir elektronik formatlar, alternatif yazı ile yükseltici ve alternatif iletişim yöntemleri, araçları ve biçimleriyle erişilebilir olmalıdır. Tüm sendika ve çalışma hakları da tıpkı eğitim fırsatları ve iş tanımları gibi erişilebilir olmalıdır. Örneğin, çalışanlar ve stajyerler için yabancı dil ve bilgisayar kursları erişilebilir biçim, yöntem, araç ve formatlarla erişilebilir bir çevrede sağlanmalıdır.

42. Sözleşmenin 28. maddesi, engelli bireyler için yeterli yaşama ve sosyal koruma standardını ele almaktadır. Taraf Devletler, hem ana akım hem de engelliliğe özgü sosyal koruma tedbirleri ve hizmetlerinin erişilebilir şekilde erişilebilir binalarda sunulmasını ve bunlarla ilgili tüm bilgi ve iletişimin işaret dili, Braille, erişilebilir elektronik formatlar, alternatif yazı ile yükseltici ve alternatif iletişim yöntemleri, araçları ve biçimleriyle erişilebilir olmasını sağlayacak gerekli tedbirleri almalıdır. Sosyal konut programları, diğerlerinin yanı sıra engelli bireyler ve yaşlılar için erişilebilir konutlar sunmalıdır.

43. Sözleşmenin 29. maddesi engelli bireylerin siyasi ve kamusal yaşama katılma ve kamusal görevleri üstlenme hakkını teminat altına almaktadır. Taraf Devletlerin oy kullanma usulleri, tesisleri ve materyallerini uygun, erişilebilir ve kullanılması ve

anlaşılması kolay hale getirmemesi halinde, engelli bireyler bu hakları eşit ve etkili olarak kullanamaz. Seçimlere katılan siyasi partilerin ya da bireysel adayların siyasi toplantılarının ve kullandıkları ve ürettikleri materyallerin erişilebilir olması önemlidir. Bu sağlanmazsa, engelli bireyler siyasi sürece eşit olarak katılma haklarından mahrum edilmiş olurlar. Kamuyu temsil için seçilen engelli bireyler görevlerini tam anlamıyla erişilebilir biçimde yerine getirmek için eşit fırsatlara sahip olmalıdır.

44. Herkesin sanat ve spor etkinliklerine katılma ve otel, restoran ve barlara gitme hakkı vardır. Ancak tekerlekli sandalye kullananlar konser salonunda sadece merdiven varsa konsere gidemez. Körler, galerideki bir resme dair işitsel bir anlatım yoksa o resmi takdir edemez. İşitme engeli bulunan kişiler altyazı yoksa bir filmi izleyemez. Sağırılar işaret dili çeviri yoksa bir tiyatro oyununu anlayamaz. Zihinsel engelleri olanlar, okuması kolay ya da yükseltici ve alternatif versiyonları yoksa bir kitabı okuyamaz. Sözleşmenin 30. maddesi Taraf Devletlerin engelli bireylerin kültürel yaşama diğerleri ile eşit olarak katılma hakkını tanımalarını gerektirmektedir:

(a) Kültürel malzemelerden erişilebilir biçimlerde yararlanılması;

(b) Televizyon programları, filmler, tiyatro ve öteki kültürel faaliyetlerden erişilebilir biçimlerde yararlanılması;

(c) Tiyatrolar, müzeler, sinemalar, kütüphaneler ve turizm hizmetleri gibi kültürel gösteri veya hizmetlere yönelik yerlere giriş ve mümkün olduğu ölçüde ulusal kültürel öneme sahip anıtlar ve yerlere giriş sağlanması.

Ulusal mirasın bir parçası olan kültürel ve tarihsel anıtlara erişimin sağlanması bazı koşullarda zor olabilir. Ancak, Taraf Devletlerin bu yerlere erişimin sağlanması için çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Ulusal ölçekte kültürel önem taşıyan çoğu anıt ve yer kültürel ve tarihsel kimlik ve benzersizliklerini koruyacak biçimde erişilebilir hale getirilmiştir.

45. “Taraf Devletler, engelli kişilerin ... kendi yaratıcı, artistik ve fikir potansiyellerinin geliştirilmesi ve kullanılması fırsatına sahip olmaları için gerekli önlemleri alacaklardır.” (Mad. 30, para. 2). “3. Taraf Devletler, fikri mülkiyet haklarını koruyan yasaların engelli kişilerin kültürel malzemelerden yararlanmalarına yönelik makul olmayan veya ayrımcılığa dayalı bir engel oluşturmamasını sağlamak için uluslararası hukuka uygun olarak bütün gerekli adımları atacaktadırlar.” (Mad. 30, para. 3). Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü’nün Haziran 2013’te kabul edilen Kör, Görme Özürlü veya Diğer Matbuat Engellilerin Yayımlanmış Eserlere Erişiminin Kolaylaştırılmasına Dair Marakeş Anlaşması, başta klasik matbuat malzemelerine erişim güçlüğü çekenler olmak üzere, yurtdışında yaşayan ya da başka bir ülkede azınlık olarak bulunan ve aynı dili konuşan ya da iletişim biçimini kullanan engelli bireyler dahil, tüm engelli bireyler için makul olmayan ya da ayrımcı engeller olmaksızın kültürel malzemelere erişimi kapsamaktadır. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, engelli bireylerin diğerleri ile eşit olarak kendi kültürel ve dilsel kimliklerinin tanınması ve desteklenmesi hakkında sahip olduğunu belirtmektedir. 30. Maddenin 4. paragrafı ise işaret dili ve sağır kültürünün tanınmasını ve bunların desteklenmesini vurgulamaktadır

46. Sözleşmenin 30. maddesinin 5. paragrafına göre Taraf Devletler, engelli kişilerin dinlenme, eğlence ve spor faaliyetlerine başkaları ile eşit bir şekilde katılabilmeleri için aşağıdaki amaçla gerekli önlemleri alacaklardır:

(a) Engelli kişilerin her düzeyde yaygın spor faaliyetlerine mümkün olan azami ölçüde katılımlarının cesaretlendirilmesi ve teşvik edilmesi;

(b) Engelli kişilerin engelli olma durumu ile ilgili spor ve dinlenme faaliyetlerini düzenleme, geliştirme ve katılma fırsatına sahip olmalarının sağlanması ve bu amaçla uygun talimat, eğitim ve kaynakların başkaları ile eşit bir şekilde temin edilmesinin sağlanması;

(c) Engelli kişilerin spor, dinlenme ve turistik tesislere girişlerinin sağlanması;

(d) Engelli çocukların, okul sistemindeki bu tür faaliyetler dahil olmak üzere oyun, dinlenme, eğlence ve spor faaliyetlerine başka çocuklarla eşit bir şekilde katılımlarının sağlanması;

(e) Engelli kişilerin, dinlenme, turizm, eğlence ve spor faaliyetlerinin düzenlenmesinde görev alan kişilerin hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanması.

47. Sözleşmenin 32. Maddesinde belirtildiği üzere, uluslararası işbirliği erişilebilirliğin ve evrensel tasarımın yaygınlaştırılmasında önemli bir araç olmalıdır. Komite, uluslararası kalkınma kuruluşlarının BİT ve diğer erişim altyapısını iyileştirmeyi amaçlayan projelerin desteklenmesinin önemini anlamalarını tavsiye etmektedir. Uluslararası işbirliği çerçevesinde yapılan tüm yeni yatırımlar mevcut engellerin ortadan kaldırılmasını teşvik etmek ve yeni engellerin ortaya çıkmasını engellemek için kullanılmalıdır. Kamu fonlarının yeni eşitsizlikler ortaya koyacak şekilde kullanılması kabul edilemez. Tüm yeni nesnelere, altyapı, tesisler, mallar, ürünler ve hizmetler tüm engelli bireyler için tam erişilebilir olmalıdır. Uluslararası işbirliği yalnızca erişilebilir mal, ürün ve hizmetlere yatırım için kullanılmamalı, aynı zamanda dünya çapında milyonlarca engelli bireyin yaşamını iyileştirecek somut değişikliklere yol açacak yöntemlerle erişilebilirliğin sağlanmasına dair iyi uygulamalar hakkında bilgi ve teknik birikim alışverişini artırmalıdır. Standardizasyon konusunda uluslararası işbirliği de önemlidir; aynı şekilde engelli bireylerin örgütleri erişilebilirlik standartlarının geliştirilmesi, uygulanması ve izlenmesi için ulusal ve uluslararası süreçlere katılabilmeleri için desteklenmelidir. Erişilebilirlik, özellikle 2015 sonrası kalkınma gündemi bağlamında tüm sürdürülebilir kalkınma çabalarının ayrılmaz bir parçası olmalıdır.

48. Erişilebilirliğin izlenmesi Sözleşmenin uygulanmasının ulusal ve uluslararası ölçekte izlenmesinin çok önemli bir boyutudur. Sözleşmenin 33. maddesine göre, Taraf Devletler, kendi düzenleme sistemlerine uygun olarak, Sözleşmenin uygulanması ile ilgili konularda hükümet bünyesinde bir veya daha fazla sorumlu (odak noktası) belirleyecek ve çeşitli alanlarda ve farklı düzeylerde ilgili çalışmaların kolaylaştırılması amacıyla hükümet içinde

bir eşgüdüm mekanizmasının oluşturulması veya belirlenmesini dikkate alacaktır. İzleme sürecine sivil toplum da dahil olmalı ve tam katılım göstermelidir. 33. Madde kapsamında kurulan organlara 9. maddenin tam olarak uygulanması için gereken tedbirler ele alınırken danışılması büyük önem taşımaktadır. Bu organlara, diğerlerinin yanı sıra ulusal erişilebilirlik standartlarının hazırlanmasında yer almak, mevcut ve taslak mevzuat hakkında yorum yapmak, taslak mevzuat ve politika düzenlemeleri için teklif sunmak ve bilinç artırma ve eğitim kampanyalarında tam katılım sağlamak için anlamlı fırsatlar sunulmalıdır. Sözleşmenin uygulanmasının ulusal ve uluslararası ölçekte izlenmesi süreçleri, engelli bireylerin ve onları temsil eden örgütlerinin etkili katılımını destekleyecek ve sağlayacak erişilebilir biçimde yürütülmelidir. Sözleşmenin 49. maddesine göre, sözleşme metni erişilebilir biçimlerde sunulacaktır. Bu, bir uluslararası insan hakları antlaşması için bir yeniliktir ve Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme bu anlamda gelecekteki tüm antlaşmalar için bir örnek olarak değerlendirilmelidir.